

— Romové a romština v (bývalé jugoslávské republice) Makedonii

— E Roma thaj i Romani čhib ani Makedonia

Mimořádný status bývalé jugoslávské republiky Makedonie z pohledu romistiky vešel do obecnější známosti už před delší dobou, hlavně v důsledku početnosti romské menšiny v regionu. Šuto Orizari, romské předměstí makedonského hlavního města Skopje, má se svými odhadovanými 30 000 až 40 000 obyvateli pověst největšího romského města na světě. V místě s tak vysokým počtem Romů lze očekávat i velká pestrost kulturní, sociální, profesní, a pozorovatelé nám to potvrzují. Výjimečné postavení vděčí tomuto etnickému složení i kulturní život Romů v regionu: po delší tradici publikování v romštině se tamější komunita dočkala nedávno i zprovoznění dvou celodenních televizních stanic, a minimálně v určitých kruzích je romština samozřejmým dorozumívacím prostředkem i na veřejnosti. Přítomnost romských politiků a intelektuálů v nejrůznějších sférách veřejného života včetně parlamentu svědčí o silné politické emancipaci Romů obecně. Tak může člověk vnímat situaci v Makedonii z dálky. Pohled přímo odtamtud není tak snadno dostupný.

Z toho důvodu jsme se obrátili na místního spisovatele, publicistu a překladatele Ljatifu Demira s prosbou, aby nám shrnul situaci romštiny na veřejnosti a hlavně na školách. 46-tiletý pan Demir studoval obecnou a komparativní literaturu na univerzitě ve Skopji, a v minulých dvou desetiletích působil jako hlasatel a novinář v redakci romské televize Blandipe (zrození), jako šéfredaktor prvního romského deníku Romano Sumnal (romský svět), dětského časopisu Čirikli (ptáček) a kulturního magazínu Horizonto (obzor). Vyučoval romštinu, vedl kulturně-vzdělávací centrum DARHIA ve Skopji a účastnil se řady výzkumů o romštině a o vzdělávání Romů. Mezi jeho publikacemi se nachází učebnice romštiny, povídky, básně a pojednání o kultuře a historii Romů. Přeložil místní autory do romštiny a připravil romský dabing filmu Jesus (Ježíš) pro amerického producenta New Life Films.

Příspěvek nám poslal v dialektu typickém pro jižní Balkán. „Dlouhé“ tvary slovesa (džane-na, vakerena etc.) vyjadřují tam přítomný čas, nikoli budoucí. Ten se naopak tvoří pomocí částice ka (z plnohodnotného slovesa kamel „chtít“, jako v angličtině), např. v závěrečné větě: Šaj ka ovel thaj kodova jekh dive „I to se může jednoho dne stát.“ Adjektiva se stupňují jihoslovanským stylem předponou po (pobut „více“). Je to dialekt nevlašský, jak vidíme mj. na zachovaných afrikátech (např.

čhib „jazyk“, džanena „vědí“, negátoru na „ne“, dlouhých genitivech jako Turkongiri „Turků“ nebo na lexémech džanena „vědí“ a vakerena „mluví“.

Podle lingvistických kritérií patří – v rámci Boretzkého jihobalkánské skupiny I – do velmi rozšířené a (tím) i velmi rozmanité arlijské skupiny (z tureckého yerle „místní“), jak lze dobře demonstrovat na poslaném textu. Charakteristické jsou formy reflexivního zájmena pumende „u sebe“ nebo pumaro „svůj“, které se ovšem v takové podobě najdou i v jihocentrální (maďarské) romštině. U Ljatifu Demira se střídají arlijské tvary ukazovacího zájmena typu ola, olendar, olengiri se zájmeny s protektickým k- jako např. kodova, kodole. První jsou známy nejen u arlijských dialektů, ale mj. i u centrálních, nikoli však u vlašských dialektů. Po lexikální stránce lze pokázat na asavko „takový“ a na sloveso ovel „stát se“, které je známo i v jihocentrální romštině.

Některé znaky jeho jazyka jsou ovšem charakteristické spíše pro úplně jiné romské dialekty. Plurál xenoklitických jmen tvoří koncovkou -oja, např. faktoja „faktory“ nebo dialektoja „dialekty“, což najdeme spíše v textech dialektu bugurdži, který patří do Boretzkého jihobalkánské skupiny II. Tvarem člene v plurálu e (viz v nadpisu: e Roma) se jeho mluva přibližuje vlašským dialektům. Tyto nekonzistence lze vysvětlit zmíněnou pestrostí obyvatelstva toho regionu a výměnou jazykových prvků mezi jednotlivými kódy obecně, ale i činností autora v rámci takto pestrého prostředí, v jejíž průběhu přejal prvky okolních dialektů.

| Výuka romštiny ve Skopji | foto Mahir Demir |

| Výuka romštiny ve Skopji | foto Mahir Demir |

1. E Roma ani Makedonia

E Roma ovena arakhle ane maškarvahteske-re vizantiakere phuva ano 11 šelberš thaj šaj čačipasa te ovel dendo garanti, so ola ani Makedonia sar manuša ano baro gendo šaj te oven ano 12 šelberš, a but Roma resena akale thanende kana šerutno akale thanende si e srbiakoro thagar Stefan Dečanski. Majbaro kotor e Romendar resena ane slovenengere thana, kana šerutne akale themende si e Turkoja. Adžukhar, ane evidencie, so kere-na e osmanlie, šaj te ovel arakhli evidencia baše Roma, so dživdinenas ane turkengere kadilukia vaj kaze. Kodole hramovipaste šaj te arakhel pe, kaj Roma sas ane makedoniakere diza/foroja: Štip, Kratovo, Veles, Skopje, Tetovo, Prilep, Bitola, Kičevo, Debar thaj Ohrid. Majbaro kotor tare Roma ano kodova periodi kerenas buti sar bugurdžie (kovačia), artistia, manuša, so dikhena ki palma, dživitengere dreseria, manuša, so kerenas šele, bašalutne, kalajdžie, mortikakere bujarne, papudžie, argatia, bojadžie thaj av.

Ani Makedonia ano periodi 1888-1895, kana si kerdi manušengiri evidencia, sine 22.001 Rom. Majbut Roma sas ano bitolakoro, prilepeskoro, skopjeskoro, strumicakoro thaj tetovoskoro reoni. Ekvaš olendar dživdinenas ane diza.

1. Romové v (bývalé jugosloavské republice) Makedonii

Romové se nacházeli ve středověké Byzanci již v 11. století a ve 12. století by se zcela jistě měli pohybovat ve velkém počtu i v Makedonii. Mnoho Romů dorazilo do země během vlády krále Stefana Dečanského (nar. 1280, zemřel 1331, králem Srbska 1322-1331). Nejvíce Romů přicházelo do slovanských zemí během turecké nadvlády na Balkánu. Z této doby se nám dochovaly v osmanské evidenci obyvatel zprávy o Romech, kteří žili v tureckých kadilucích,¹ resp. kazích². Z těchto písemných pramenů vyplývá, že Romové se nacházeli ve městech Štip, Kratovo, Veles, Skopje, Tetovo, Prilep, Bitola, Kičevo, Debar a Ohrid. Nejvíce Romů se tou dobou živilo kovářstvím, jako artisté, věštěním, předváděním zvířat, výrobou lan, hudbou, cínováním, koželužskými pracemi, výrobou bot, nádeničinou, barvířstvím apod.

Při prvním sčítání lidu v letech 1888-1895 bylo v Makedonii zaznamenáno 22.001 Romů. Nejvíce jich žilo v okresech Bitol, Prilep, Skopje, Strumica a Tetovo. Polovina z nich v této době již žila usedlým způsobem života.

¹ právně-správní jednotky v osmanské říši zahrnující tři až čtyři větší města

² dtto.

Sar so vakerena e hramovipa tare but džanle manuša (etnologistia, geografistia, sociologistia thaj historicistia), so siklovenas e romengoro dživdipa, ano periodi taro 12-20 šelberšipe upral e Roma si kerde but asimilacija thaj but bilavdipe tare makedoncia, turkia thaj albancia. Ola ikerde disave antropologikane karakteristike, numa te ule dikhle ani globala, ola našavde sa, so šaj te sikavel olen sar Roma.

Isi nekobor faktorija save, so kerena pharipe, kana isi terminacia bašo gendo e romengoro. E oficialnikane demografikane evidentoja baše Roma si sakana tikneder. Adžukhar sar so vakerela o Instituto baši statistika, o gendo e Romengoro ani RM si 53.879, a pale e ternikane rodlaripa disave rodlarutnengere vakerena, so ani Makedonia isi maškar 100.000 thaj 120.000.

O jekh to rezono e mangipaskoro si te ovel našipe taro geto, thaj kodova majbut ane phuva, savende teli forma „Rom“ avela thaj o džanlipe, kaj isi čororipe, marginalizacia thaj ekskluzia. I dar e diskriminaciar ko kurko e butjakoro, ki edukacia thaj o sastaripaskoro sistemo si numa jekh kotor kodole faktorendar. Ane sociologikane rodlaripa isi thaj čipote save, so anena thaj avera pharipa, phandle e faktoja, so e Roma dživdinena maškar e avera etnosoj, save so si butipe ane thema (thaj kodova majbut, kana e Roma si ko jekh tikno gendo), kodova palo disavo normativo si korkorutne identifikaciasa e bare etnosenca. Ani Makedonia asavko misal isi amen kote, so e Roma dživdinena vaj

Podle údajů vědců (etnologů, geografů, sociologů a historiků) zabývajících se Romy byl od 12. až do 20. století vyvíjen tlak na asimilaci a rozpuštění Romů mezi Makedonci, Turky a Albánci. Zůstaly jim sice specifické antropologické rysy, ale jinak ztratili vše, čím by se mohli projevovat romsky.

Se stanovením počtu Romů jsou spojeny některé potíže. Oficiální údaje o Romech jsou značně podhrocené. Podle údajů státního Statistického úřadu je celkový počet Romů v Makedonii 53.879, zatímco nejnovější vědecké výzkumy hovoří o 100.000 až 120.000 Romů žijících v Makedonii.

Jedním ze současných problémů je, že Romové v Makedonii nemají chuť identifikovat se jako Romové, protože především díky existenci romských chudinských ghett termín Rom asociuje pojmy jako chudoba, marginalizace a sociální vyloučení. Romové se neoznačují za Romy nejen ze strachu z diskriminace na trhu práce, ve vzdělávacím a zdravotním systému, ale jak naznačují sociologické výzkumy, jejich rozhodnutí identifikovat se raději jako členové etnik patřící v daném místě k majoritní společnosti má i další hlubší souvislosti. Ukázkovým příkladem takové identifikace jsou Romové žijící v tureckých obcích, u kterých tendence označovat se za Turky naprosto jasně dominuje. Na tuto problematiku

pale dživdinde ane turkikane mahale thaj ola majbut vakerena pumen, so si Turkoja. Kodoja tendencia šaj te ovel dikhli thaj taro aspekto pobuter ano mangipe te našaldovel o gindipe, kaj avena taro geto.

Ize tedy pohlížet jako na součást komplexního problému chudinských ghett a její řešení s řešením tohoto křiklavého sociálního problému velmi úzce souvisí.

Oficialnikane evidentoja e Romengere ani RM uzal o Themakoro instituto baši statistika ane verver periodoja taro 1961–2004

Oficiální evidence Romů dle makedonského státního statistického ústavu v období 1961–2004

Berš	Roma
1961	20 606
1971	24 505
1981	43 125
1991	52 103
1994	43 732
2004	53 879

Rok	počet Romů
1961	20 606
1971	24 505
1981	43 125
1991	52 103
1994	43 732
2004	53 879

Baro numero e Romendar ane but periodoja sas isthanarde akale thanendar ani Kanada, UAT (Uniime Amerikakere Thema) thaj Australia.

Velké počty Romů emigrovaly ve sledovaném období do Kanady, Spojených států a Austrálie.

2. E Roma thaj olengiri čhib

I Romani čhib si čhib, so arakhela pe ane indoeuropakere čhibengiri grupa. Isi ola baro pašipa e indiakere sanskrita thaj kodoleske vakerena but bare džanlengere lila ano nakhlo vahti. Kobor si i romani čhib paše e sanskrita majanglal hramonda Jakob Karl Christof Rüdiger thaj oleskoro lil iklilo ano Leibzig (avdisutni Germania) ano 1782 b. Disave analitičaria akava pašipe vakerena, kaj

2. Romové a jejich jazyk

Romština přináleží k indoevropské jazykové skupině. Má mnoho společných znaků se sanskrtem. O blízkosti romštiny se sanskrtem jako první napsal Jakob Karl Christoph Rüdiger (publikováno v r. 1782 ve východoněmeckém Lipsku). Někteří badatelé připisují tento objev Stefanu Valimu, maďarskému biskupovi, který si během svých studií v Leidenu všiml podobnosti mezi romštinou

arakhla Stefan Vali, hungariakoro biskupi, kova so ple studiende ano Lajden arakhla, so isi baro pašipa maškar i romani čhib thaj e indiaker e čhiba. Uzal olende baši romani čhib pumare studie kerenas thaj avera but džanle manuša (Grellmann, Pott, Miklošič thaj av.).

Dži angleder disavo vahti i romani čhib sas sade čhib, so ovelas arakhli sade vakeripasa. Vakerasa arakhipasa kodoleske, so ane disave thana tari phuv i romani čhib na uli arakhli thaj adžukhar but Roma disave phuvende ani Europa bisterde pumari čhib thaj kerena komunikacia maškar pumende kerindo lafi e čhibasa, so si tari adaja phuv kote, so arakhljovena, vaj pale pumare bare phiripaste phuvatar ki phuv ani Persia, Ermenia, Grecia thaj Slovenengere phuva sar thaj ano Uprune Afrikakere phuva, e Roma lele lafia/lava/vorbe, so si kodole phuvendar thaj but si irami olengiri čhibakiri struktura. Akhal avdive isi ani romani čhib but avera lafia, so si lele kodole thanendar kote, so e Roma nakhle.

Aver nasakodiveskoro ulavdipe ane europakere dialektaja ki romani čhib si vakerdi sar nakhipe e afrikativnikane konsonantengoro taro tipo *čb, šj, š* sar misal: *čhuri-šjuri-šuri, šhaj-šaj, čhavo-šavo* thaj av. I grupa e dialektongiri, savi so našalda e afrikativnikane konsonante, amen dasa ola anav vlah. Akava ulavdipe denda o britaniakoro džanlo manuš Gilliat Smith ano 1911 berš. O averipe maškar o dialekto *vlah* thaj *navlah* ovela phandlo e asaripasa/influenciasa tari rumunikani čhib thaj si phandli e grupenca tare Roma,

a jinými indickými jazyky. Studie o romštině potom sepsala i řada dalších vědců (Grellmann, Pott, Miklošič atd.).

Donedávna byla romština jazykem, který se zachoval jenom v ústní podobě. Mluvíme zde v minulém čase, protože v některých zemích romština zanikla, mnoho Romů tam svoji řeč zapomnělo a komunikují mezi sebou jazykem, kterým se v dané zemi mluví. Během svého putování po krajích jako byla Perzie, Arménie, Řecko a po slovanských zemích, ale i v krajích severní Afriky, převzali Romové do svého jazyka mnoho místních slov, hodně se také změnila jazyková struktura romštiny. Proto se dnes v romštině nachází mnoho slov z oblastí, kde Romové v minulosti pobývali.

Dalším rysem významným pro dělení dialektů evropské romštiny je ztráta afrikativních souhlásek jako jsou hlásky *čb, šj, š* (např. *čhuri – šjuri – šuri, čhaj – šaj, čhavo – šavo* aj.). Dialektální skupina romštiny, u které došlo ke ztrátě afrikativních samohlásek, byla nazvána vlašskou (Vlax). Toto dělení zavedl britský vzdělanec Gilliat Smith v roce 1911. K oddělení vlašských dialektů od nevlašských došlo pod vlivem rumunštiny, přičemž vlašskými dialekty hovoří ty skupiny Romů, které byly dlouho podrobeny otroctví v Rumunsku a po

save so lungo vaht sas roboja akale thanende, ki Rumunia, a palo činavipe e robipaskoro ano dujto ekvašipe taro 19 šeliberš, ola sas isthanarde ani Europa thaj avrial olatar.

E zumavdipa te oven kerde klasifikacie ke romane dialektoja kobor te oven bare nijekh far nane odobor klarificirime thaj lačhe vakeripasa. Ano majtikno kotor ola si kotor e problemendar, save so si phandle e pučipanca, save so iklovena taro bičačipe korkori e formatar dialekt.

I kategorizacia, savi so dela o *Marcel Courthiade*, ovela sikavdi sar šukar te oven lačharde e relacie save so iklovena e pučipastar ki romani čhib. Sar so vakerela o Kortiadé, e dialektoja ki romani čhib šaj te oven ulavde ko:

- *dialektoja žargonaja*: kodola si e dialektoja, save so našalde peskiri originalnikani struktura ki romani čhib, oleskere vakerutne lena i gramatika tare lokalnikane naromane čhiba, ikerindo fragmentarnikane i leksika e romane čhibakiri. Kodola si i iberoromani vaj pale *kalo* (ani Špania), angloromani *pogadi čhib* (Anglia), iromani vaj pale *zargari* (ano Iran), ermenoromani vaj pale *boša* (ani Ermenia) siromani vaj pale *zavari* dialekto (ani Siria).
- *semokreolizirime dialektoja*: dialektoja, save so avena taro baro asaripe e trujalipastar. Thaj akala dialektoja si dikhle averipanca ani morfologia, fonetika thaj leksikani struktura. Kodola si dialektoja e grupenge *Manuš* (ani Francia) thaj *Sinti* (ane but phuva ki lulani rig e Evripakiri, majbut ani Germania).

jeho zrušení v druhé polovině 19. století se stěhovali do celé Evropy a zároveň i dále mimo ni.

Existuje mnoho pokusů klasifikovat romské dialekty, avšak ani jedna z navržených klasifikací nevystihuje dobře nářečovou situaci. Problémy tkví v detailu a právě v detailu se často ukazuje, že se vycházelo z nesprávně uchopené definice dialektu.

Pro lepší porozumění vztahů uvnitř romského jazyka se ukázala jako vhodná kategorizace Marcela Courthiadeho, který pro romské dialekty navrhuje následující dělení:

- *žargonové dialekty*: jde o dialekty, které ztratily původní strukturu romštiny, jejich mluvčí přebírají gramatiku místního neromského jazyka, a v různé míře využívají jen zbytky své původní romštiny. Patří k nim iberoromština neboli *calo* (Španělsko), angloromská *pogadi čhib* (Anglie), iromština neboli zargarština (Írán), armenoromština neboli *boša* (Arménie) a siromština neboli *zavari* (Sýrie).
- *semikreolizované dialekty*: dialekty, ve kterých se projevuje velký vliv okolí. Tyto dialekty vykazují značné rozdíly v morfologii, fonetice a lexikální struktuře. Ke skupinám, jejichž jazyk spadá do této větve dialektů, patří *Manušové* (Francie) a *Sintové* (Německo a další země západní Evropy).

- *čaćutne dialektoja ki čhib romani*: kodola si e majbare dialektoja, save so arakhle peskoro originalnipe-neveindiakere karakteristike.
- *bitipikane dialektoja*, sar misal, finskakere Roma.
- *pravé dialekty romštiny*: jde o největší romské dialekty, které si zachovaly svou původní novoinďickou charakteristiku
- *nezařazené dialekty* jako např. jazyk finských Romů

Ani RM ovena vakerde akala vakeripa: *arlikano (baručikano, topaanlikano, madžurikano, prištinliengoro, gnilanikano thaj gavutnano vakeripe, savesa vakerena e Roma e gavendar), džambazikano thaj bugurdžikano (kovačko) thaj ola si kotor e čaćutne dialektongere tari romani čhib*. Baro kotor e Romendar ani Republika Makedonia, save so peske vakerena, so si Roma, bute rezonendar na džanena i romani čhib, thaj adžukhar vakerena i albanikani, turkikani thaj makedonikani čhib.

Karakteristika akale romane dialektenge si, so isi olen ofto peripne (padeži), nane maškarutno (neutralnikano) dženo thaj isi ole 34 hangoja/glasoj/krle.

Ane rodipa, so kerdam ke gava thaj diza/foroja ani RM thaj Skopje avilam dži konstatacia, so 90 % e Romendar džanena i romani čhib.

E Roma tari grupa Aškalie vakerena i albanikani čhib sar čhib ki sakodiveskiri komunikacia.

Na území Makedonie se hovoří těmito dialekty romštiny: *arlijsky (baručsky, topaanlijsky, madžursky, prištinsky, gnilanijsky* a venkovskými nářečími, kterými mluví Romové na venkově) a dále dialekty *džambazi* (jihovlašský dialekt podobný gurbetštině, pojatý často i jako varieta gurbetštiny, pozn. překl.) a *bugurdži* (další výrazná nevlašská skupina, která vznikla v severovýchodním Bulharsku, a jejich název z tureckého *burguci* „výrobce vrtáků“ pochází od jedné dominantní historické profese, pozn. překl.), které lze počítat mezi pravé romské dialekty. Velká část Romů v Makedonii, kteří sami sebe nazývají Romy, romsky z různých důvodů neumí a hovoří dnes albánsky, turecky či makedonsky.

Pro tyto romské dialekty je charakteristické, že mají osm pádů, nemají střední rod a mají 34 hlásek.

Z výzkumu, který jsme provedli ve venkovských a městských oblastech Makedonie včetně Skopje, vyplývá, že 90% Romů v Makedonii umí romsky. Zde uvádíme vybrané dílčí výsledky:

Romové ze skupiny Aškalie hovoří v každodenním styku albánsky.

Ano Tetovo, Kumanovo, Kratovo, Kriva Palanka, Berovo, Pehčevo, Delčevo, Probištip thaj Vinica, e Roma vakerena i romani čhib.

Ano Gostivar thaj Kičevo, e Roma na džanena i romani čhib thaj vakerena makedonikani čhib.

Ano Debar, Struga thaj Ohrid, e Roma na džanena i romani čhib thaj sar „kherutni čhib“ vakerena albancongiri thaj makedoncongiri čhib.

Ano Kočani, Radoviš thaj Strumica, e Roma kerena turkongiri čhib, džikote ani Gevgelia thaj Valandovo i romani čhib džanena salde e pophure manuša.

Ano Veles, Kavadarci, Negotino, e Roma but hari džanena i romani čhib thaj pumare vakeripaske ani sakodiveskiri komunikacia lena e turkongiri (Veles) thaj makedoncongiri čhib.

Ano Prilep sade 15% e Romendar vakere-na i romani čhib a e avera vakerena i makedonikani čhib.

Ani Bitola isi but hari Roma, so džanena i romani čhib, a pobaro kotor e Romendar vakerena maškar peste turkongere thaj makedoncongere čhibasa.

V Tetovë, Kumanovë, Kratovë, Krivé Palance, Berovë, Pehčevë, Delčevë, Probištipu a Vinici se mluví romsky.

V Gostivaru a Kičevë se mluví částečně romsky, částečně makedonsky.

V Debaru, Struze a Ohridu Romové romsky neumí a jako „domácí“ jazyk pro ně funguje albánština a makedonština.

V Kočani, Radoviši a Strumici, a dále v Gevgelii a Valandovë ovládají romštinu jen starší lidé.

Ve Velesi, Kavadarci a Negotině Romové často romsky umějí, jazykem každodenní komunikace je zde však turečtina (ve Velesi) a makedonština.

V Prilepu hovoří zhruba 15% Romů romsky, zbytek mluví makedonsky.

V Bitole je velmi málo Romů, kteří umí romsky, a větší část Romů hovoří mezi sebou turecky nebo makedonsky.

3. O sikljovipe e romane čhibakoro ani Makedonia

O sikljovipe e romane čhibakoro ani Makedonia oficialnikane isi ole starto ano 1996 berš, kana ane 4 bazikane škole ovela putardo Fakultativno sikljovipe e romane čhibakoro ani Makedonia.

3. Výuka romštiny v Makedonii

Výuka romštiny v Makedonii začala oficiálně v roce 1996, když byla ve čtyřech základních školách zahájena experimentální nepovinná výuka romštiny. Hodiny nebyly součástí ofi-

koro. Sas ikaldo jekh lil sikljovipaskoro a o sikljovipe kerenas 4 sikljarne Roma, saven sas agordi uči škola pali pedagogia.

I them kodoleske na sas ola baro interesu a normalno, kana nane sistemo, savo so ka vazdel kodova sikljovipe e romane čhibakoro thaj e daja/dada na kamenas but olengere čhave te sikljoven i romani čhib kodoleske, so kodola časoja sas aditivnikane (pale školake-re časoja) thaj anenas but pharipe e tikne čhavorenge. Kodola na sas časoja, save so si ko oficialnikano školakoro programo, numa sas fakultativnikane. O sikljovipe e romane čhibakoro sas kerdo kodolesa, so e čhave taro II dži VIII klaso sikljovenas jekhe lilestar thaj na sas olen aver materialo školakoro te sikljoven. O interesu ovelas sa tikneder thaj tikneder kodoleske, so našti te ikere o motivo e čhavengoro 7 berša jekhe lilesa. Uzal kodova e čhave trubulas te kinen kodova lil a džanas, so but e Romendar nane olen love te kinen kodova lil, so sas paše 7 eura.

O sikljovipe si klasikano sikljovipe. O sikljarno vakerel a avera šunen. Nane kreativnikane metode, nane metode, save so ka den audio thaj vizuelnikano sikljovipe e čhibakoro, thaj kodoleske e divestar ko dive e čhave sa pohari džana te sikljon i romani čhib. Thaj ano majbaro „foro Romano“, Šuto Orizari, kote so isi duj škole, nane baro interesu e sikljovipaske ki romani čhib.

E reprezentura Roma ano Parlamento e Makedoniakoro thaj e lideroja e politikane

ciálníhoho výukového programu, ale byly zařazeny jako nepovinné. Pro potřeby výuky byla vydána jedna učebnice romštiny, výuku zabezpečovali čtyři romští učitelé s dokončenou vysokou školou v oboru pedagogiky.

Nabídka narazila na nezájem, protože školní systém nebyl na zavedení výuky romštiny připravený a ani rodiče dětí nebyli hodínám romštiny příliš nakloněni, protože šlo o dodatečné hodiny (vyučované po skončení běžné výuky) a na děti z jejich pohledu kladeny jen další nároky. Samotná výuka byla koncipována tak, že žáci používali od 2. do 8. třídy stejnou učebnici, jiný výukový materiál neexistoval. Uspokojit potřeby a zájmy dětí v rozsahu sedmi let jedinou učebnicí samozřejmě nebylo možné, a zájem proto klesal čím dál víc. Samotnou učebnici si navíc museli Romové koupit sami, přičemž mnoho z nich si takovou knihu v ceně okolo 7 eur nemůže dovolit.

Výuka romštiny navíc probíhá v klasickém stylu. Učitel přednáší a žáci naslouchají. Neaplikují se tvůrčí metody, nevyužívají se audiovizuální jazykové vzdělávací materiály. Způsob výuky tak romské žáky dále odrazuje. A například v největším „romském městě“, v Šuto Orizari, kde jsou dvě školy, je dnes o výuku romštiny velmi malý zájem.

Narozdíl od některých romských intelektuálů nevnímá romská reprezentace v make-

partiengere, sar thaj e Roma intelektualcoja, na dikhena kodova sikljovipe sar sikljovipe, savo so ka barjarel o identiteto thaj i kultura e Romengiri, numa dikhena sar varesavo tikno problemo thaj na kerena khanči te ovel kerdi sistematikani buti ki romani čhib thaj te ovel kerdi romane čhibakiri politika ki Makedonia.

Uzal kodova so i them, Makedonia, ano Konstitucionalo dena šajdipe te ovel sikljovipe ki romani čhib thaj ko oficialnikano sikljovipe dži o maškarutno sikljovipe.

O gindipe e romane čhibake si akana mukhlo numa e tikne numero e manušenge thaj e Biraikane organizacieng/NGO (1-2), numa ola nane olen kodobor zor te vazden kodova pučipe, kodoleske so sar thaj avere themende „i čhib jekhe naciakiri (akana drabar e romane naciakiri) si politikano problemo jekhe themakiri“.

E gadže kodole amare problemeske nane te arakhen solucia. Kodoleske trubul amen te arakha amenge solucia.

Numa... šaj ka ovel thaj kodova jekh dive...

donském parlamentu ani lídři politických stran výuku romštiny jako důležitou součást vzdělávání směřující k posílení identity a kultury Romů, ale nahlízejí na ni jako na okrajový problém a nevyvíjejí tak žádnou systematickou aktivitu na podporu romštiny či dokonce jazykové politiky zaměřené na romský jazyk v Makedonii.

Mimochodem – možnost výuky v romštině na základní i na střední škole je zakotvena v makedonské ústavě.

Prosazení a vlastní realizace myšlenky výuky v romštině je tak nyní ponechána pouze na pár jednotlivcích a (jedné až dvou) neziskových organizacích. Není však v silách této skupiny lidí zavést tuto agendu do veřejného diskurzu tak, aby se jazyk jednoho národa (zde čti romského národa) stal – jako v jiných zemích – politickým problémem dané země.

Řešení tohoto našeho problému nebudou a nemohou hledat gádžové. Proto ho musíme najít sami.

Což se ale jednoho dne může povést...

Přeložil Peter Wagner

Romano džaniben – jevend 2007
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková, Helena Sadílková a Adéla Gálová
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.